

UOT 82.01; 82.09

ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEV XX ƏSRİN 60-80-Cİ İLLƏRİNDƏ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINA VƏ SİYASƏTİNƏ BÖLÜNMÜŞ VƏTƏN İDEYASININ GƏTİRİLMƏSİNİN BANİSİDİR

HÜSEYNOVA ARZU HÜSEYN qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti, dosent

cebiyeva90@mail.ru

Açar sözlər: Heydər Əliyev, bölünmüş vətən ideyası, sovet ideologiyası, ədəbi-bədii irsi, mühacirət ədəbiyyatı, yazıçılar və şairlər mühacirətdə, Cənubi Azərbaycan, Şimali Azərbaycan

Zəmanəmizin dahi şəxsiyyəti Ulu öndər Heydər Əliyev təkcə Azərbaycan Respublikasının deyil, bütün dünya azərbaycanlılarının, o cümlədən Cənubi Azərbaycanın problemlərini və ədəbi-bədii irsini diqqət mərkəzində saxlayırdı.

AMEA-nın müxbir üzvü Musa Qasımlı arxiv materialları əsasında yazır ki, hələ sovet dövründə (bizim fikrimizcə, bütün dövrlərdə -A.H.) kommunist və qeyri-kommunist olmasından asılı olmayaraq, bütün azərbaycanlıların qəlbində İran Azərbaycanını Şimali Azərbaycana birləşdirmək istəyi həmişə olub” [6,444]. Bizcə, yalnız sovet dövründə deyil, bütün zamanlarda azərbaycanlılarda bu istək olub, indi də parçalanmış vətənin birləşməsini istəyirlər.

Hələ XX əsrin 40-cı illərində xüsusi xidmət orqanı işçisi kimi fəaliyyətə başlayan Heydər Əliyev Cənubi Azərbaycanda xalqın “müstəqillik birlik ideyalarının formalaşmasında, Şimali Azərbaycana birləşmə istəklərinin gücləndirilməsində mühüm rol oynamışdır. Heydər Əliyev lap gənc yaşlarından Cənubi azərbaycanlıların hüquqları, istiqlalı uğrunda mübarizə aparmış bir şəxs idi” [6,44].

Elə hakimiyyətinin birinci, (sovet) dövründə Heydər Əliyev Cənubi Azərbaycana diqqət və qayğı göstərməyə başladı:

1. Şimali Azərbaycanda mühacir ədəbiyyatını inkişaf etdirdi;
2. Cənubi Azərbaycan yazıçı və şairlərinə maddi və mənəvi yardım etdirdi;
3. Bölünmüş vətən ideyasının elmi araşdırılmasını təşkil etdi;
4. Vahid vətən və milli-mənəvi vəhdət ideyalarının yayılmasına kömək etmək məqsədilə bütün yaradıcı qüvvələri bu mövzuda yazmağa çağırırdı;
5. İrani və Cənubi Azərbaycanı bədii-elmi, tarixi kitablarla təmin etdirdi.
6. Şimali Azərbaycandan Cənuba minlərlə kitab göndərilməsini təmin etdi.

XX əsrin 70-ci illərində Cənubda azərbaycanlılar say etibarını ilə farslardan sonra ikinci yerdə dursa da, onlar dövlət qulluğunda, şirkətlərdə, sənaye-ticarət burjuaziyası, din xadimləri arasında çox sayda olsalar da, dil hüquqları kobud şəkildə pozulur, ana dilli ədəbiyyatın inkişafının qarşısı alınır. Bu dövrdə Cənubi Azərbaycandakı əhali Şimali Azərbaycana rəğbət bəsləyir, onları özlərinin doğmaları hesab edir, Azərbaycan dilində səslənən radio proqramları dinləyir, Azərbaycan milli musiqisini, milli mədəniyyətini əxz edir, klassik ədəbiyyatı və müasir yazıçıları həvəslə mütaliə edirdilər. Bir sözlə, Şimali və Cənubi Azərbaycan arasında mədəni, ədəbi-bədii bağlılıq bütün səylərə baxmayaraq, qırılmamışdı.

“Heydər Əliyev ilk dəfə “İran Azərbaycanı” kimi məqsədli təhrifi “Cənubi Azərbaycan” kimi obyektiv terminlə əvəz etdi” [5,174]. Bu, Ulu öndərin böyük siyasi təfəkkürünün təzahürü idi. Dahi şəxsiyyət “İran Azərbaycanı” termininin-yalnız İrana mənsubluğu ifadə edən Azərbaycanı bu böyük dövləti “Cənubi Azərbaycan”la əvəz etməklə bir xalqın, bir dövlətin iki yerə: şimala və cənuba parçalanmasına dünya ictimaiyyətinin diqqətini cəlb etmişdir.

İranda şovinist dairələri İranda azərbaycanlıların nəinki siyasi müstəqilliklərinə icazə vermir, hətta mədəni muxtariyyətinin qarşısını amansızlıqla alırdılar:

1. İbtidai məktəbdə belə Azərbaycan dilində dərs keçirilməsinə icazə verilmirdi;
2. Şairlər və yazıçılar öz əsərlərini fars dilində yazırdılar;
3. KİV-də Azərbaycan dilinə ya olduqca az yer verilir, ya da tamamilə yer verilmirdi;
4. Azərbaycan dilində heç bir nəşrə icazə verilmirdi.

Heydər Əliyev Cənub məsələsini, bölünmüş vətən problemini incəliyinə qədər bildiyindən çoxcəhətli, müxtəlif istiqamətləri əhatə edən fəaliyyətə başladı. Azərbaycan SSR-də yaşayan mühacirlərə Ulu öndərin təşəbbüsü ilə 1973-cü ildə maddi yardım edildi.

Heydər Əliyev bütün Cənubi Azərbaycanda baş verən siyasi hadisələrin, cənublu alimlərin, yazıçıların, şairlərin, siyasi xadimlərin yubileylərinin keçirilməsi üçün sərəncam verirdi. AMEA-nın müxbir üzvü Musa Qasımlı Heydər Əliyevin Cənubi Azərbaycanın ədəbi-bədii irsinə yüksək qiymət, diqqət və qayğı göstərdiyini qeyd edərək yazır: “Onun hakimiyyəti illərində Bakıda Cənubi Azərbaycan Yazıçılar Cəmiyyəti fəaliyyət göstərirdi. Cəmiyyət üçün normal iş şəraiti yaradılmışdı. Azərbaycan rəhbəri bu təşkilatın müraciətlərinə diqqətlə yanaşaraq istəklərini yerinə yetirirdi” [6,459]. Müəllif bu fikirləri verməklə, Ulu öndər mühacir yazıçılarına göstərdiyi qayğı və himayəni bir daha təsdiq edirdi.

Azərbaycan Yazıçılarının 1971-ci ilin iyun ayında keçirilən V qurultayında Cənubi Azərbaycan yazıçı və şairlərinə xüsusi diqqət ayrıldı. Qurultayda geniş nitq ilə çıxış edən Heydər Əliyev bütün azərbaycanlı yazarları vəhdətə çağırırdı.

1979-cu ildə İranda İslam inqilabının qələbəsi Heydər Əliyevin bölünmüş vətənə münasibətində yeni mərhələnin başlanmasına səbəb oldu. Lakin İranda yeni hakimiyyət də şovinizmdən uzaq deyildi, ölkədəki bütün millətlərin, o cümlədən cənubi azərbaycanlıların milli mənsubiyyətini inkar edən İran İslam Respublikası ancaq dini mənsubiyyəti əsas götürür, şah rejiminin assimilyasiya siyasətini davam etdirirdi.

İran İslam Respublikasının xarici siyasətdə ABŞ, SSRİ və İsrailə düşmən münasibəti bəsləməsi Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi, DTK və “Mossadın” səhvlərindən idi. SSRİ–İran münasibətlərinin pisləşməsi Cənubi Azərbaycan və parçalanmış vətən məsələsini yenidən önə gətirdi. Bu zaman Cənubi Azərbaycanda azərbaycanlılar mədəni muxtariyyət uğrunda mübarizəni genişləndirir, ana dilində müxtəlif ədəbi-bədii jurnallar nəşr etdirirdilər. Onlardan biri Cavad Heyətin redaktoru olduğu azərbaycanlıların var olmaq arzularını ifadə edən “Varlıq” jurnalı idi. “Yaranmış belə vəziyyətdən məharətlə istifadə edən Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının mənafeyi naminə onu uzun illər boyu düşündürən problemin həlli uğrunda fəaliyyətini genişləndirdi. O vaxtadək bədii ədəbiyyatda əks olunan Cənubi Azərbaycan mövzusu artıq ictimai-siyasi həyatda geniş yer tutmağa başladı. Çünki bu zaman Cənubi Azərbaycanda yaşayan xalqın hüquqlarının müntəzəm olaraq pozulması, bundan törənən narazılıq gücləndi. Beləliklə, müharibədən sonrakı (İkinci Dünya Müharibəsi – A.H.) dövrdə ilk dəfə olaraq Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində Bütöv Azərbaycan şüarı (ideyası – A.H) təkcə ədəbi, ictimai mühitdə deyil, eyni zamanda siyasi dairələrdə geniş müzakirə obyektinə çevrildi” [6,460]. Məhz Şimali Sovet Azərbaycanında Heydər Əliyevin göstərişi ilə cənublu yazarlara qayğı gücləndirildi, onların əsərləri böyük tirajlarla nəşr olundu, hər iki tərəf arasında ədəbi-mədəni əlaqələr möhkəmləndirildi. 1979-cu ildə Azərbaycan Yazıçıları İttifaqı nəzdində Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsi və onun katibi vəzifəsi təsis edildi.

Sovet Azərbaycanında Heydər Əliyevin göstərişi ilə cənublu yazarlara qayğı gücləndirildi, onların əsərləri böyük tirajlarla nəşr olundu, hər iki tərəf arasında ədəbi-mədəni əlaqələr möhkəmləndirildi. 1979-cu ildə Azərbaycan Yazıçıları İttifaqı nəzdində Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsi və onun katibi vəzifəsi təsis edildi.

1981-ci ildə Azərbaycan Yazıçılarının VII qurultayında Heydər Əliyev çıxışında Azərbaycan Yazıçıları İttifaqı tərkibində Cənubi Azərbaycan yazarlarının məhsuldar işlədiklərini, onlara daim

diqqət yetirməyin, əsərlərinin respublikada və ölkə hüduqlarından kənarında geniş təbliğ olunmasının zərurətini diqqətə çatdıraraq demişdir: “Ümumiyyətlə, Cənubi Azərbaycanla ədəbi əlaqələri möhkəmlətmək, mədəniyyətin, mənəvi yaradıcılığın bütün sahələrində geniş əlaqələri inkişaf etdirmək, toplanmış zəngin bədii-estetik təcrübəni qələm yoldaşlarına vermək barədə düşünmək lazımdır [2]. Göründüyü kimi, Heydər Əliyev artıq vahid vətəni, bütöv Azərbaycanı vəhdətdə görürdü, milli-mənəvi birlikdən danışırdı. Şimaldakı milli proseslərin Cənuba təsir etməsini, xüsusilə dövlət dilinin-Azərbaycan dilinin Cənubi Azərbaycanda da eyni cür adlanmasını təşviq edirdi: “...bütün Cənubi Azərbaycanda yaşayan şairlərə təsir göstərib başa salın ki, türk dili deməsinlər, Azərbaycan dili desinlər və buna nail olmaq lazımdır. Bu, birinci sizin borcunuzdur. Çünki onlar özlərini azərbaycanlı sayır, dilləri də Azərbaycan dilidir. Biz Azərbaycan dilini qəbul etmişik...Necə ki, burda vardır, eləcə də Cənubi Azərbaycanda” [2]. Burada aşığı-aşkar söhbət Bütöv Azərbaycandan, onun dil, mədəniyyət, ədəbi-bədii, düşüncə vəhdətindən gedir.

Heydər Əliyevin bölünmüş vətən probleminə belə ciddi diqqət yetirməsi istər Şimali Azərbaycandakı mühacir yazarları, istərsə də Cənubi Azərbaycandakı yaradıcı qüvvələri hərəkətə gətirdi. Onlar:

1. Azərbaycan ədəbiyyatını vəhdətdə götürərək qarşılıqlı əlaqəni və təsiri gücləndirdilər;
2. Ana dilində ciddi məhdudiyətlərə baxmayaraq, doğma dildə əsərlər yazdılar;
3. Millətin azadlığını, milli-mənəvi varlığını bədii əsərlərdə təcəssüm etdirdilər;
4. Bölünmüş vətən mövzusunda xalqın, millətin, vətənin taleyi ilə bağlı olan milli-mədəni hərəkət mövzusunda ana mövzu kimi yanaşdılar;
5. Əsərlərində xalqın mübarizəsini, dərdlərini, birlik arzularını, ideallarını əks etdirməyə çalışdılar;
6. Azərbaycan sovet yazarları da cənubi azərbaycanlıların azadlığını və müstəqilliyini həmin xalqın mənlisi və milli varlığı kimi dəyərləndirdilər.

Heydər Əliyev cənublu yazarlara fəxri adlar verdi, onların yubleylərini keçirdi, mühacir ədəbiyyata vahid Azərbaycan ədəbi prosesinin tərkib hissəsi kimi baxdı. Mühacir ədəbiyyatının hər iki Azərbaycanda ədəbiyyatın səmərəli inkişafına təsir göstərməsini yüksək qiymətləndirdi.

Heydər Əliyevin tövsiyəsindən sonra Şimali Azərbaycan mətbuatında bölünmüş vətən mövzusunda yazıların sayı artdı. Bölünmüş vətən mövzusu teatr səhnələrinə, KİV-nə gətirilirdi. Hətta XX əsrin 60-cı illərində də bölünmüş vətən mövzusunda yazanları Heydər Əliyev himayə edirdi.

Həm SSRİ-də, həm də İranda bölünmüş Azərbaycan mövzusunda yazmaq qadağan edilmişdi. Belə bir şəraitdə şair Bəxtiyar Vahabzadə vətənimizin bölündüyü kəndin adı ilə “Gülüstən” poemasını yazdı. O vaxtlar Azərbaycan DTK-nın rəhbəri olan general Heydər Əliyev B.Vahabzadəni sovet hücumlarından xilas etdi, sonralar isə onu mükafatlandırdı.

Xarici mətbuat orqanları və KİV-i H.Əliyevin xarici diplomatlarla görüşündə hər iki Azərbaycanın birləşəcəyi ümidini bildirdiyindən yazırdı.

H.Əliyevin bölünmüş vətənə qayğısının bir bariz nümunəsi də mühacir ailələrindən olan gəncləri ali məktəblərdə müsabiqədənkənar qəbul etdirməklə onları qabaqcıl demokratik, dünyəvi təhsilə qovuşdurması idi. Bununla da mühacirlər arasında milli birlik arzusunda olan ali savadlı kadrlar hazırlanırdı.

1980-ci ildə SSRİ hökuməti İranda antisovet təbliğata qarşı tədbirlər görülməsi üçün iyulun 8-də Sov.İKP MK “İranda informasiya-təbliğat işinin gücləndirilməsi haqqında” qərar qəbul etdi. Qərarında deyilirdi: “İranda imperialist təbliğatın fəallaşması ilə, ölkəyə amerikan və digər Qərb radostansiyalarının Sovet İttifaqının xarici və daxili siyasətini təhrif edən radioverilişlərinin həcmnin əsaslı surətdə artması ilə əlaqədar, habelə İran mürtəcə dairələrinin, hakim dairələri və ruhanilərinin də fəal iştirak etdiyi Sovet İttifaqına düşmən münasibətinin artması ilə əlaqədar Sov.İKP MK İrana aşağıdakı informasiya təbliğat işləri üzrə əlavə tədbirlər görülməsini zəruri hesab edir:

- İran mürtəce qüvvələri və ABŞ imperialist dairələrinin siyasətinin ifşa edilməsi;
- İranda ümumi demokratik meylin inkişaf etdirilməsi, ölkənin antiimperialist mövqeyinin və bloklara qoşulmamaq siyasətinin möhkəmləndirilməsi;
- İran xalqına, onun suverenliyinə və milli birliyinə kömək edən Sovet İttifaqının siyasəti haqqında İran ictimaiyyətinin geniş məlumatlandırılması [6,469].

Qərarda Bakıdan fars dilində verilişlərin artırılması, İranda yayılmaq üçün Azərbaycanda milli musiqimizin yazıldığı 1000 nüsxə qrammoplastika və maqnitofon kasetinin hazırlanması, “Müsəlmanlar SSRİ-də” jurnalının fars dilində 3 min nüsxə hazırlanıb İranda paylanması, Şimali Azərbaycan radio və televiziya verilişlərinin Cənubi Azərbaycanda yayılması nəzərdə tutulurdu.

H.Əliyev Sov.İKP MK-nin qərarına uyğun olaraq, 1980-ci il iyulun 15-də Azərbaycan KP MK bürosunun iclasında “İrana informasiya təbliğat işinin gücləndirilməsi haqqında qərar” qəbul etdi.

Heydər Əliyevin qəbul etdiyi qərarda aşağıdakı fəaliyyət istiqamətləri göstərilirdi:

- Bakıdan Azərbaycan və fars dillərində radio və televiziya verilişlərinin Cənubi Azərbaycan ərazisində gücünün artırılması;
- SSRİ-də islamın və müsəlmanların vəziyyətinə dair radio və televiziya verilişlərinin çoxaldılması;
- İranda yayılmaqdan ötrü Azərbaycan və fars dillərində ictimai-siyasi ədəbiyyat, Azərbaycanca-farsca, farsca-Azərbaycanca lüğətlər, Azərbaycan dilində kitablar;
- “Azərbaycan filmin” ən yaxşı filmlərini İrana və Cənubi Azərbaycana göndərilməsi, orada Azərbaycan kinosu festivallarının keçirilməsi;
- İranla sərhəddə yerləşən Cəbrayıl, İmişli, Lerik, Ordubad rayonlarında otürücü stansiyaların tikilməsi;
- Respublika Yazıçılar İttifaqı ilə birlikdə İrana göndərmək üçün ərəb əlifbası ilə Azərbaycan dilində Azərbaycan şair və yazıçılarının kiçik formatlı kitablarının nəşrinin həyata keçirilməsi [6, 475-476].

Heydər Əliyev qərarda nəzərdə tutulanların reallaşması üçün ciddi tədbirlər gördü:

- Cənubi Azərbaycana və İrana aid elmi-tədqiqat işləri genişləndirildi;
- Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Şərqsünəşliq İnstitutunda “Cənubi Azərbaycan şöbəsi” yaradıldı;
- İrana, Cənubi Azərbaycana ictimai-siyasi, bədii ədəbiyyat və məlumat kitablarının göndərilməsi artırıldı.

Heydər Əliyev təkcə Şimali Azərbaycandakı mühacir ailələrdən olan gənclərin ali təhsil almalarını təşkil etməklə kifayətlənmədi.

Cənubi Azərbaycanda yaşayan gənclərin də Bakıda təhsil almalarına kömək etdi. 1981-ci il iyunun 2-də Azərbaycan KP MK Bürosunda Azərbaycan millətindən olan iranlıların Bakı şəhərində ali məktəblərə təhsil almaq üçün qəbul edilmələri barədə məsələ müzakirə olundu. Qəbul olunmuş qərarda 10 nəfər Azərbaycan millətindən olan iranlının qəbul olunması, onlara təqaüd verilməsi və oxumaları üçün şərait yaradılması göstərilirdi. AMEA-nın müxbir üzvü M.Qasımlı bu hadisənin bilavasitə Vahid Azərbaycan ideyası ilə bağlı olduğunu göstərir: “Cənubi azərbaycanlıların Azərbaycanda təhsil almaları, qayıtdıqdan sonra vətənlərində işləmələri antisovet təbliğatın zəiflədilməsinə kömək edərdi... Bu qərar sovet dövlətinin ümumi məqsədlərinə xidmət etsə də cənubi azərbaycanlıların maraqlarına tamamilə uyğun idi... həmin gənclərin Azərbaycanda təhsil almaları, (Şimalda – A.H), sosial-iqtisadi və mədəni sahədə qazandıqları uğurları əyani görmələri milli şüurun, müstəqillik, Vahid Azərbaycan ideyasının güclənməsinə kömək edirdi” [6,482]. Müəllif bununla Ulu öndərin vahid Azərbaycanın gerçəkləşməsi yolunda konkret addımlar atdığını göstərir.

H.Əliyev İranda Azərbaycan və fars dillərində çıxan, azərbaycançılıq ideyaları təbliğ edən mətbuat orqanları ilə sıx əlaqə yaratmışdı.

Artıq Cənubi Azərbaycanda H.Əliyev bütün azərbaycanlıların vahid lideri, ümummillî lider kimi qəbul edilirdi.

H.Əliyevin Şimalın Cənubi Azərbaycanla ədəbi əlaqələri gücləndirmək söyləri xarici tədqiqatçıların diqqətini cəlb edirdi. ABŞ-lı alim T.Svyatovskiy İranda islam inqilabında cənubi azərbaycanlıların da fəal iştirak etdiyini, Təbrizi “islamın qalibiyyət rəmzi” hesab edirdisə, Bakını “milli dərkətmənin rəmzi” sayırdı: “Ümumittifaq siyasət üföqlərində parlaq ulduz olan Əliyev indi öz nitqlərində sovet rejiminin özünün ilk günlərindən müsəlman xalqlarının milli məsələ ilə bağlı istək və arzularını dəstəklədiyini vurğulamağa başladı” [7,260]. Bu fikirlə tədqiqatçı T.Svyatovskiy Ulu öndərin milli ideya uğrunda mübariz bir rəhbər olduğunu diqqətə çatdırır.

Eyni zamanda Heydər Əliyev Şimal və Cənub arasında tək cə ədəbi deyil, hərtərəfli dostluq əlaqələrinin bərpasına da çağırırdı. Buna görə də artıq nüfuzlu xarici kütləvi informasiya vasitələri Heydər Əliyevin gələcəkdə hər iki Azərbaycanın birləşməsinə ümid bəslədiyindən yazmağa başladılar. T.Svyatovskiy Heydər Əliyevin 1982-ci ilin payızında Siyasi Bürodə ən yüksək vəzifə tutduğunu, “SSRİ-də heç bir azərbaycanlının belə yüksək mövqə tutmadığını” qeyd edərək yenə də Vahid Azərbaycan ideyası haqqında yazır: “Həmin vaxt Bakıda hər iki Azərbaycana bölünməz vətən kimi baxılırdı. Vəziyyət belə gətirdi ki, bir xalqı ikiyə bölən sərhəd yarası qaysaq bağlamamış yara aradan qalxdı (buna hansı yollarla nail olduğunu heç vaxt açıqlanmadığına baxmayaraq). Türkmənçay sazişi tarixi ədalətsizliyin eybəcər yadigarı mahiyyəti kəsb etdi” [7, 260]. Rusiyaya “könullu birləşmənin” mədh olunduğu bir şəraitdə “tarixi ədalətsizlikdən” bəhs olunması milli dərkətmənin dərinləşdiyini göstərirdi.

T.Svyatovskiy sanki idarə edənlərlə idarə olunanlar arasında sakit cə razılışma yolu ilə gedən “Vahid Azərbaycan” kampaniyasını qonşu Ermənistan və Gürcüstandakı dissident hərəkatlarına bənzədirək yazır: “Meydana gələn müstəqil ictimai fikri cilalayanlar öz növbəsində sərhədin o tayı ilə birləşmək arzusunun tam olmasa da, qismən dəstəklənməsini rəğbətlə qarşıladılar. Bu arzunu təşviq etmək üçün həyata keçirilən tədbir hansı xarakterdə olursa-olsun, Azərbaycan milli dərkətmə şüuruna fayda verəcək və ikiyə parçalanmış bu torpağın hər iki hissəsi arasındakı dostluq əlaqələrinin hər hansı şəkildə bərpası istər farslaşdırma, istərsə də ruslaşdırma fonunda azərbaycançılıq mövqeyini gücləndirəcəkdi” [7, 261]. Burada azərbaycançılıq ideyasının farslaşdırma və ruslaşdırma ilə mübarizə şəraitdə inkişaf etdiyi diqqətə çatdırılır.

Moskva da “Vahid Azərbaycan” ideyasına sovet maraqlarına xidmət edəcək dərəcədə razılıq verir, lakin onu bütöv Azərbaycan xalqının milli mənafeyinə uyğun gəlib-gəlməməsi sovet rus-erməni elitasının heç vecinə də deyildi.

ABŞ tarixçiləri T. Svyatovskiy və B.K. Kollinz yazırlar ki, İranda islam inqilabından sonra aktual olan “Vahid Azərbaycan şüarı artıq siyasi məna kəsb etməyə başladı” [9, 8]. ABŞ tarixçilərindən A.D. Aqostina yazır ki, Azərbaycan rəhbəri Heydər Əliyev İranda azərbaycanlılara qayğı göstərir, Bütöv Azərbaycanda “millətin azadlığı” uğrunda mübarizə aparırdı [8, 103].

H.Əliyev şimalı və cənublu azərbaycanlıları vəhdətdə görürdü: “Fərqi yoxdur, bizim aramızda bir Araz var. Rəhmətlik Şəhriyar da bu barədə nə deyib, yadınızdadır...İndi nə olsun ki, vaxtilə aramızı kəsdilər. Aramızı Araz kəsmədi, bizi parçaladılar. Nə olsun? Nə fərqi var ki, biri o tayda, biri bu tayda doğulubdur? Hamısı azərbaycanlıdır. Ona görə də gəlin daha da birləşək, bir olaq” [1, 34]. Bununla da Ulu öndər hər iki tərəfdəki eyni bir millətin- azərbaycanlıların birləşmək arzusunı ifadə edirdi.

İ.Həbibbəyli yazır ki, millətin və ölkənin bütövlüyü düşüncəsinin cəmiyyətdə formalaşdırılmasında da Heydər Əliyev ədəbiyyat faktorundan məqsədyönlü şəkildə istifadə etmişdir: “XX əsrin yetmiş-səksəninci illərində Cənub mövzusunda yazılmış əsərlərə dövlət səviyyəsində bəslənən real münasibətlərin kökündə Cənubi Azərbaycanla bağlı ictimai fikri formalaşdırma tendensiyası dayanırdı” [4, 79]. Müəllif haqlı olaraq göstərir ki, sovet dövründə bölünmüş vətən mövzusunda yazılmış əsərlərə qayğı ədəbi-bədii, siyasi, ictimai şüurda məhz milli-mənəvi vəhdət ideyasının təşəkkülünə xidmət edirdi.

Nəhayət, Azərbaycan dövlətinin rəhbəri Heydər Əliyevin 12 iyun 1981-ci ildə ölkə yazıçılarının VII qurultayındakı nitqində Cənub ədəbiyyatı ilə əlaqədar söylədiyi aşağıdakı fikirlər Cənubi Azərbaycanla ədəbi-mədəni əlaqələrin yaradılmasına, dəmirdən də möhkəm olan prinsiplər əsasında formalaşdırılmış məhdudiyyətlərin aradan qaldırılmasına münasib şərait yaratmışdır: “Respublika Yazıçılar İttifaqının tərkibində Cənubi Azərbaycandan olan ədəbiyyatçılar da məhsuldar işləyirlər. Yaradıcılıq ittifaqının rəhbərliyi onlara daim diqqət yetirməli, onların əsərlərini respublikada və respublikanın hüdudlarından kənarında geniş təbliğ etməlidir. Ümumiyyətlə, Cənubi Azərbaycanla ədəbi əlaqələri möhkəmləndirmək, mədəniyyətin və mənəvi yaradıcılığın bütün sahələrində geniş əlaqələri inkişaf etdirmək, bizdə toplanmış zəngin bədii-estetik təcrübəni qələm yoldaşlarına vermək barədə düşünmək lazımdır” [3, 146]. Ulu öndər Şimali Azərbaycanda toplanmış təcrübənin köməyiylə Cənubdakı yaradıcı qüvvələr tərəfindən vahid vətən ideyasını təbliğ edən əsərlər yazılmasını tövsiyə edirdi.

İ.Həbibbəyli göstərir ki, o zamana qədər nəinki yazıçılar və alimlər, heç bir siyasətçi keçmiş Sovetlər İttifaqı məkanında Cənubi Azərbaycan, yaxud Cənub ədəbiyyatı haqqında rəsmi yığıncaqlarda bir kəlmə belə danışa bilməmişdi. Bu, təkcə Azərbaycanda yox, geniş mənada sovet dövlətində həmin mövzuda son altmış ildə ifadə edilən ilk tezislər idi. Bu tezislərin işığında səksəninci illərdən etibarən elmi-ədəbi mühitdə Azərbaycan ədəbiyyatının bütövlüyü və Cənubda yaşayan yazıçılarla əlaqələrin yaradılması istiqamətində ilk addımlar atılmağa başlanmışdır. İran İslam Respublikasında yaşayan Məhəmmədhüseyn Şəhriyar kimi qüdrətli sənətkar Azərbaycanın dövlət səviyyəsində səslənən bu cür bəyanatlarından sonra geniş dairədə tanımağa başladılar... Eyni zamanda bu dövrdən başlayaraq Cənub mövzusunda yeni əsərlər meydana gəldi. Azərbaycan Yazıçılar Birliyində və Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyalarının hazırlanıb nəşr edilməsi, ədəbi ictimaiyyətə çatdırılması görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin atdığı qətiyyətli addımların, açdığı yeni üfüqlərin sayəsində mümkün olmuşdu. Bütün bunlara görə heç tərəddüd etmədən belə demək mümkündür ki, görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev hələ sovet rejimi dövründə Cənubi Azərbaycanla ədəbi-mədəni əlaqələrin yaradılmasının əsasını qoymuş, möhkəm təməlini atmışdır [4,81]. Müəllif bununla da Ulu öndəri bölünmüş vətən ideyasının hər iki tayda ədəbi-bədii prosesdə inkişaf etdirilməsinin banisi kimi təqdim edir.

Beləliklə, Ulu öndər Heydər Əliyev XX əsrin 60-80-ci illərində sovet rejiminin qadağaları şəraitində milli problemi – bölünmüş vətən ideyasını ədəbiyyata və siyasətə gətirdi, özünün kommunist elitası arasında nüfuzundan, bacarığından, qətiyyətindən istifadə edərək Cənubi Azərbaycan ədəbi-bədii irsinə, mühacir yaradıcı qüvvələrə, onların yaradıcılığına dövlət səviyyəsində qayğı göstərdi.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan beynəlxalq aləmdə (Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin 1997-ci ildə xarici ölkələrə səfərləri) Bakı: Azərbaycan, 1998, 340 s.
2. Azərbaycan Yazıçılarının VII Qurultayında H.Ə.Əliyevin nitqi. “Kommunist” qəzeti, 1981-ci il, 14 iyun, №139,(17773).
3. Heydər Əliyev. Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı. (Tərtib edəni V.Quliyev). Bakı: Ozan, 1999, 470 s.
4. Həbibbəyli İ. Heydər Əliyev dövlətçilik təlimi və müasir dövr. Naxçıvan: Əcəmi, 2013, 272 s.
5. Qaffarov T. Azərbaycan tarixi, (1920-1991). Bakı: Mütərcim, 1992, 279 s.
6. Qasımlı M. Heydər Əliyev – İstiqlala gedən yol (1969-1987-ci illər). Bakı: Bakı Universitetinin nəşriyyatı, 2006, 608 s.
7. Svyatxovski T. Rusiya və Azərbaycan: sərhədyanı bölgə keçid dövründə, Bakı: XUN, 2000, 372 s.
8. D’Aqostina A. Qorbachev S Revolution New York: New York Universitu Press, 1998, 204 p.
9. Swietochovski T. Collins , S. Brian.Histerial dictionaries N31.Marilend and. London. The scarecrow Press.Ins. Lauham. 1999, 345 p.

РЕЗЮМЕ

ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНЫЙ ЛИДЕР ГЕЙДАР АЛИЕВ – ОСНОВОПОЛОЖНИК ПРИВНЕСЕНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНСКУЮ ЛИТЕРАТУРУ И ПОЛИТИКУ 60-80-ых гг. XX ВЕКА ИДЕИ РАЗДЕЛЕННОЙ РОДИНЫ.

Гусейнова А.Г.

Ключевые слова: *Гейдар Алиев, идея разделенной родины, советская идеология, литературно-художественное наследие, эмигрантская литература, писатели и поэты эмиграции, Южный Азербайджан, Северный Азербайджан.*

В статье исследуется вопрос привнесения впервые в литературу и политику идеи разделенной родины в период руководства страной Гейдаром Алиевым в советский период. Отмечается, что он проявлял заботу о развитии литературно-художественных процессов в Южном Азербайджане и писателях эмигрантах, занимающихся литературным творчеством в Северном Азербайджане. К исследованию привлечена также многогранная деятельность общенационального лидера по укреплению материально-нравственной целостности, культурных и духовных связей разделенной родины и стремлению объединить оба Азербайджана.

SUMMARY

GREAT LEADER HEYDAR ALIYEV IS A FOUNDER OF BRINGING THE IDEA OF A DIVIDED COUNTRY TO AZERBAIJANI LITERATURE AND POLITICS IN 60-80'S OF THE 20th CENTURY

Huseynova A.H.

Key words: *Heydar Aliyev, the idea of divided country, Soviet ideology, literary-artistic heritage, immigrant literature, immigrant writers and poets, South Azerbaijan, North Azerbaijan.*

In the article, issues of bringing the idea of divided country to literature and politics and care for literary-artistic process in South Azerbaijan and immigrant writers in North Azerbaijan by Heydar Aliyev during the Soviet period are studied. The author involved in research the Great leader's many-sided activities for material-moral integrity, strengthening cultural and moral relations of homeland divided into two parts; also, his devotion to unite Azerbaijan is illuminated.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	17.11.2017
	Son variant	26.12.2017